

KS. JANUSZ GREŻLIKOWSKI ^{a, b, ©}

 <https://orcid.org/0000-0002-8538-9208>

^a Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Wydział Prawa Kanonicznego, Instytut Prawa Kanonicznego, ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa, PL

^b Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, ul. Prymasa Stanisława Karnkowskiego 3, 87-800 Włocławek, PL

© J.Grezlikowski@Diecezja.Wloclawek.PL

ARCHIWA KOŚCIELNE W ŚWIETLE OBOWIĄZUJĄCYCH NORM KANONICZNYCH

Słowa kluczowe: archiwista, archiwum bieżące, archiwum historyczne, archiwum kościelne, archiwum tajne, zasób archiwalny.

Streszczenie: Archiwa kościelne są wytworem instytucji kościelnych, które gromadzą i przechowują świadectwa dotyczące przeszłości stanu posiadania i działalności prawnokościelnej i duszpasterskiej kościelnych osób prawnych. Stanowią nie tylko dobra kultury, lecz także są prawdziwymi dobrami kościelnymi, które w odpowiedzi na wymagania kulturowe i pastoralne mają być chronione i właściwie oceniane z zachowaniem norm kanonicznych. Stąd prawodawca kościelny, powszechny czy partykularny, wydawał stosowne normy prawne regulujące tę płaszczyznę życia i działalności kościelnej.

Zaprezentowane obowiązujące normy prawne odnoszące się do archiwów kościelnych przejęły wiele uregulowań, które obowiązywały w aktach normatywnych dawnego Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 r. Określają one, że każda instytucja kościelna ma obowiązek przechowywać akta i dokumenty, które jej dotyczą. Biskup diecezjalny zobowiązany jest dbać o zachowanie dokumentów i akt, które zostały wytworzone w instytucjach

---

KS. JANUSZ GREŻLIKOWSKI – kapłan diecezji włocławskiej (1979). Mgr (teologia, 1979, KUL, Lublin); lic. prawa kanonicznego (1979, KUL, Lublin); dr prawa kanonicznego (1984, KUL, Lublin); dr hab. prawa kanonicznego (2000, UKSW, Warszawa); prof. UKSW (2001–). Sędzia (1989–) i oficjał (1992–) w Sądzie Kościelnym Diecezji Włocławskiej.

jemu podległych. Ma on sprawować nadzór nad tymi archiwami. W instytucji centralnej Kościoła partykularnego, jaką jest kuria diecezjalna, powinny funkcjonować trzy archiwa: bieżące (diecezjalne), tajne i historyczne. To ostatnie archiwum jest nowym typem archiwum, które wprowadził obecnie obowiązujący Kodeks z 1983 r. Archiwum to powinien erygować biskup diecezjalny i przechowywane w nim powinny być akta i dokumenty, które posiadają wartość historyczną.

Kościół zawsze miał świadomość, jak ważna jest pamięć o swojej historii. Troska o zachowanie skarbnicy literatury biblijnej, dokumentów i akt kościelnych istniała w Kościele od samego początku jego istnienia. Gromadzono i zachowywano różne pisma i dokumenty dotyczące aktywności papieży, biskupów, soborów i synodów oraz działalności kapituł, kolegiat, konsystorz, sądów kościelnych oraz akta wizytacyjne, które były świadectwem życia i działalności Kościoła oraz opisywały różne wydarzenia kościelne. Co prawda najstarsze pisma całkowicie zaginęły, ale począwszy od papieża Innocentego III (1198–1216) Kościół dysponuje już dokumentami w archiwum rzymskim i w innych archiwach kościelnych. Losy tych dokumentów były różne, można je rozpatrywać z punktu widzenia historycznego i archiwalnego, ale także kanonicznego, ukazując i analizując przepisy dotyczące ich gromadzenia, przechowywania i bezpieczeństwa. Normy te określały liczne sobory i synody, nakazując tworzyć księgi parafialne, przechowywać dokumenty, jak też prowadzić archiwa kościelne. Dzisiaj mówimy, że stanowią one „dobra kultury” i „dziedzictwo historyczne”¹. Archiwa kościelne są jednak nie tylko dobrem kultury, ale „reprezentują prawdziwe kościelne dobro, które w odpowiedzi na wymagania kulturowe i pastoralne ma być chronione i właściwie oceniane z zachowaniem norm kanonicznych”². Dlatego prawodawca kościelny w syntetycznej normie nakazuje tworzenie i należyta troskę o archiwa kościelne³ oraz stosunkowo dużo miejsca poświęca tej problematyce. Wynika to z faktu, że kościelne zasoby archiwalne mają

---

¹ Giovanni Paolo PP. II, *Allocuzione papale alla I Assemblea plenaria*, 12 ottobre 1995, n. 3, w: *Enchiridion dei beni culturali della Chiesa. Documenti ufficiali della Pontificia Commissione per i Beni Culturali della Chiesa*, Bologna 2002, s. 561–562; por. J. Adamczyk, *Archiwa kościelne w aspekcie kanonicznym*, „Roczniki Nauk Prawnych”, 13(2012), nr 3, s. 165–166.

² C. Chenis, *Natura, kompetencje, organizacja i działalność Papieskiej Komisji ds. Kościelnych Dóbr Kultury*, „Biuletyn Kościelnych Dóbr Kultury”, 1 (2005), s. 36.

³ Kan. 486 § 1 KPK: „z największą troską należy strzec wszystkich dokumentów dotyczących diecezji lub parafii”.

doniosłe znaczenie dla kultury kościelnej i ogólnoludzkiej, jak też są miejscami pamięci wspólnot chrześcijańskich i nośnikami kultury najwyższej wartości, ukazując historię wspólnot kościelnych.

Celem niniejszego opracowania jest przybliżenie problematyki związanej z archiwami kościelnymi w świetle obowiązujących norm kanonicznych, a więc ukazanie w jaki sposób prawodawca kościelny reguluje funkcje i zadania archiwów kościelnych. Pragnąc ukazać aspekt kanoniczny tego zagadnienia należy rozpocząć od wyjaśnień terminologicznych, a więc pojęcia i rodzajów archiwów kościelnych, by następnie przejść do ukazania ich w dawnym prawie kanonicznym. Powyższe treści dadzą podstawę do zaprezentowania i lepszego zrozumienia norm Kodeksu prawa kanonicznego regulujących ustanowienie i prowadzenie archiwów, dostęp do nich, funkcjonowanie i ich zadania.

1. Pojęcie i rodzaje archiwów kościelnych

Polski słownik archiwalny podaje definicję archiwum w następujący sposób: „instytucja o charakterze urzędu administracyjnego, urzędu wiary publicznej oraz placówki naukowej powołana do kształtowania, zabezpieczania, gromadzenia, opracowywania oraz trwałego przechowywania i udostępniania materiałów archiwalnych, uprawniona do wydawania ich uwierzytelnionych odpisów, wypisów, wyciągów i kopii, a także do publikowania źródeł i pomocy archiwalnych oraz prowadzenia badań w dziedzinie archiwistyki”⁴. Na gruncie polskiej archiwistyki definicję „archiwum” wyjaśnił zmarły przed laty ks. prof. Stanisław Librowski, który ujął i określił pojęcie „archiwum” w dwojakim znaczeniu: „1) zbiór akt i dokumentów publicznych lub prywatnych, głównie rękopiśmiennych, które straciły swoją aktualność, ale zasługują na przechowywanie; 2) instytucja naukowo-usługowa, której zadaniem jest gromadzenie, zabezpieczenie (konserwacja) i udostępnianie dokumentów historycznych (dokumentów i akt) pochodzących z różnych ośrodków (urzędów, instytucji) życia społecznego, działających na określonym terytorium państwowym lub kościelnym”⁵. W obu tych określeniach pojawia się jeden wspólny element wskazujący, że „archiwum” jest instytucją o charakterze naukowo-badawczym, której zadaniem jest zabezpieczenie,

---

⁴ *Polski słownik archiwalny*, red. W. Maciejewska, Warszawa 1974, s. 13–14; por. H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczyk, *Archiwistyka*, Warszawa 1989, s. 14–15.

⁵ S. Librowski, *Archiwum*, w: EK, t. 1, red. R. Łukaszyk, Lublin 1995, kol. 886.

gromadzenie, przechowywanie i udostępnianie materiałów mających charakter historyczny.

Jeszcze inną definicję „archiwum” podaje włoski kanonista Adolfo Longhitano, stwierdzając, że „archiwum to uporządkowany i systematyczny zbiór akt i dokumentów, które są przechowywane dla dobra publicznego lub prywatnego”⁶. Według niego biblioteka gromadzi książki, natomiast archiwum przechowuje dokumenty różnych instytucji i urzędów świeckich czy kościelnych.

W świetle tych wyjaśnień rodzi się pytanie, co to jest i czym jest archiwum kościelne? Na podstawie jakiego kryterium możemy określić archiwum jako „kościelne”? Według wspomnianego Adolfo Longhitano najbardziej właściwym określeniem „archiwum kościelnego” będzie nawiązanie do instytucji kościelnej powstałej za zgodą właściwej władzy kościelnej, która jest samodzielna, wyodrębniona i wytwarza dokumenty i akta, które mają charakter historyczny. Ona po procesie wytwarzania tych dokumentów i materiałów przechowuje je w archiwum, które z uwagi na specyfikę działania tej instytucji kościelnej jest archiwum kościelnym⁷. Można zatem powiedzieć, że za archiwa kościelne należy uważać wszystkie archiwa tych instytucji, którym kompetentna władza kościelna nadała osobowość prawną, odróżniając jednak wyraźnie między archiwami kościelnymi publicznymi, rządzonymi przez prawo i archiwami kościelnymi prywatnymi, rządzonymi głównie przez wewnętrzne statuty⁸. Należy też dodać, za sugestią wspomnianego ks. prof. Librowskiego, że tak rozumiane „archiwum kościelne” jest również instytucją o charakterze naukowo-badawczym, której zadaniem jest zabezpieczenie, gromadzenie, przechowywanie i udostępnianie materiałów mających charakter historyczny.

Poczynione wyjaśnienia i ustalenia nie rozwiązują jednak kwestii natury i charakteru archiwów stowarzyszeń albo instytucji niemających osobowości prawnej, a które otrzymały od właściwej władzy kościelnej zatwierdzenie czy uznanie lub też tego zatwierdzenia nie mają. Poza tym powstaje jeszcze problem archiwów prywatnych i ich miejsca i charakteru w strukturze archiwów kościelnych. Mając powyższe na uwadze można przyjąć według Longhitanego pewien podział archiwów kościelnych na:

---

⁶ Adamczyk, *Archiwa kościelne w aspekcie kanonicznym*, s. 172.

⁷ A. Longhitano, *Gli archivi ecclesiastici*, „*Ius Ecclesiae*”, 4(1992), nr 2, s. 655–656.

⁸ Por. Adamczyk, *Archiwa kościelne w aspekcie kanonicznym*, s. 173.

archiwa kościelnych osób prawnych publicznych; archiwa osób prawnych prywatnych; archiwa stowarzyszeń, które otrzymały od władzy kościelnej zalecenie (*commendatio*); archiwa stowarzyszeń, które nie mają jakiegokolwiek formy uznania władzy kościelnej, jak również archiwa prywatne⁹.

Wydaje się, że podstawowym kryterium klasyfikacji archiwów kościelnych jest natura instytucji wytwarzającej dokumenty lub też właściciel tych dokumentów. Stąd można powiedzieć, że najważniejsze są archiwa publiczne instytucji kościelnych posiadających kościelną osobowość prawną, ponieważ działają w imieniu Kościoła instytucjonalnego i podejmują odpowiedzialność przed wspólnotą kościelną, dlatego też podlegają nadzorowi ze strony kompetentnej władzy kościelnej. W następnej kolejności idą archiwa prywatnych osób prawnych posiadających własną autonomię i statuty, które działają w oparciu o własne imię i nie angażują autorytetu wspólnoty Kościoła. Archiwa te nie mają już takiego znaczenia jak archiwa kościelnych osób publicznych, ale zawierają dokumentację instytucji, która realizuje działalność pod kierunkiem lub nadzorem kompetentnej władzy kościelnej. W tej grupie mieszczą się także archiwa stowarzyszeń, które otrzymały od władzy kościelnej zalecenie. Cieszą się one jeszcze większą autonomią niż archiwa osób prawnych prywatnych, a władza kościelna może trudniej sprawować nad nimi kontrolę. Ta kategoria obejmuje znaczną część kościelnych ruchów duszpasterskich, a patrząc na dynamikę ich rozwoju i funkcjonowania, warto by władza kościelna troszczyła się o ich archiwa według zaleceń, które powinny być zapisane w statutach tych ruchów¹⁰.

Według A. Longhitano, na co wskazuje ks. J. Adamczyk, „można jeszcze podać inną typologię archiwów, biorąc pod uwagę datację dokumentów”. Mogą to być archiwa bieżące, które gromadzą akta i dokumenty z ostatnich lat oraz archiwa historyczne, gromadzące dokumenty dawniejsze, począwszy od pewnej daty, która powinna być określona¹¹. Ten sam autor stwierdza, że można również rozróżnić *archiva ecclesiastica*, biorąc pod uwagę naturę i charakter dokumentów, dodając, że w tym obszarze można wyróżnić archiwa ogólne i tajne. Wśród nich można na podstawie norm Kodeksu prawa kanonicznego¹² umieścić archiwum

---

⁹ Tamże, s. 174–175.

¹⁰ Longhitano, *Gli archivi ecclesiastici*, s. 657–658.

¹¹ Adamczyk, *Archiwa kościelne w aspekcie kanonicznym*, s. 175.

¹² Kan. 486 § 2 i 489 § 1 KPK.

kurialne (*archivum seu tabularium dioecesanum*), zwane registraturą do przechowywania akt bieżącej działalności w zakresie duchowym i religijnym, jak i doczesnym oraz archiwum tajne (*archivum secretum*), w którym strzeżone są dokumenty tajne¹³.

2. Archiwa kościelne w dawnym prawie kanonicznym

W ciągu wieków Kościół nie tylko prowadził różnego rodzaju archiwa, ale także wydawał przepisy prawne mające na celu gromadzenie, ochronę, inwentaryzację i zarządzanie zasobami archiwalnymi. Pierwszym, który zebrał nieliczne i nieco ogólne przepisy Soboru Trydenckiego odnośnie do archiwów, był papież Pius V (1566–1572), który w breve *Inter omnes* z 6 czerwca 1566 r. potwierdził i rozszerzył na cały Kościół przepisy wydane dla prowincji mediolańskiej na synodzie odbytym w 1565 r. przez św. Karola Boromeusza nakazujące ustanowienie w każdej diecezji archiwum biskupiego, w którym należało inwentaryzować dobra zarządzane z różnego tytułu przez Kościoły i dzieła diecezjalne¹⁴. Również papież Sykstus V (1585–1590) wydał różne przepisy odnoszące się do archiwów kościelnych. Między innymi polecał w breve *Regularium personarum* z dnia 20 czerwca 1588 r. kongregacjom monastycznym przeprowadzać inwentaryzację wszystkich dóbr i wysyłać jej odpis do archiwum ich domu w Rzymie, nakazał konstytucją *Sollicitudo pastoralis* z sierpnia 1588 r. erekcję archiwów we wszystkich miastach i miejscowościach Państwa Kościelnego. Wreszcie w motu proprio *Provida Romani* z 29 kwietnia 1587 r. nakazał wszystkim ordynariuszom Włoch i zwierzchnikom wszystkich domów zakonnych sporządzić inwentarz ich dóbr¹⁵.

Wielkie zasługi dla archiwistyki kościelnej wniósł papież Benedykt XIII (1724–1730), który był gorącym zwolennikiem i promotorem tworzenia wzorowych archiwów kościelnych. W konstytucji *Maxima vigilantia* z 14 czerwca 1727 r. określił szczegółowe zasady tworzenia i prowadzenia archiwów, przechowywania dokumentów, tworzenia katalogów i inwentarzy, zarządzania nimi w czasie wakansu stolicy biskupiej¹⁶.

W Kodeksie prawa kanonicznego z 1917 r. normy odnoszące się do archiwów kościelnych zasadniczo znajdowały się w księdze II *De perso-*

---

¹³ Tamże, s. 175–176; por. H. Misztal, *Archiwum diecezjalne*, w: *Struktura i zadania kurii diecezjalnej*, red. J. Krukowski, K. Warchałowski, Warszawa 2003, s. 108.

¹⁴ Adamczyk, *Archiwa kościelne w aspekcie kanonicznym*, s. 167.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże, s. 168.

nis, w przepisach o organizacji kurii diecezjalnej¹⁷ oraz przy omawianiu parafii¹⁸. Opisywały one pojęcie kurii diecezjalnej, zasady powoływania i zakres obowiązków pracowników oraz ogólne wskazania co do archiwum. Podawały też w różnych miejscach Kodeksu zalecenia, aby różne publiczne osoby prawne posiadały i prowadziły własne archiwa. Jak zauważa wspomniany A. Longhitano, w Kodeksie z 1917 r. brakowało spójnych, jednolitych i zadowalających przepisów dotyczących archiwów, gdyż „trudno było z norm kodeksowych stworzyć systematyczną doktrynę o archiwach kościelnych bez odwoływania się do przepisów czy to wcześniejszych, przedkodeksowych, czy też do ustawodawcy państwowego¹⁹. Luki tej nie uzupełniły komentarze i podręczniki prawa kościelnego wydawane w okresie pokodeksowym, które ograniczały się do wyjaśniania w sposób ogólny norm kodeksowych i wskazywania obowiązku ich zakładania, prowadzenia i korzystania²⁰.

Dawny Kodeks wskazywał, że powstanie archiwum biskupiego ma nastąpić z chwilą powstania kurii biskupiej, a erygować powinien je biskup ordynariusz²¹. Prawodawca nie określał miejsca utworzenia tego archiwum, wskazywał jednak, że powinno to być miejsce bezpieczne, uporządkowane i pilnie strzeżone, zawierające zapis treściowy przechowywanych dokumentów i znajdujące się blisko kancelarii²². Jednocześnie podawał szczegółowe wytyczne dotyczące sporządzania inwentarza i innych czynności, które miały na celu bezpieczeństwo przechowywanych materiałów archiwalnych²³. Archiwum biskupie podlegało kanclerzowi, którego zadaniem było strzeżenie tego archiwum²⁴, a w działalności tej mieli go wspomagać pracownicy kancelarii – wicekanclerz i notariusze²⁵. Normy kodeksowe określały też miejsce i warunki umieszczania oraz zor-

---

¹⁷ Por. kan. 375–384 KPK 1917.

¹⁸ Por. kan. 470 § 4 KPK 1917.

¹⁹ Longhitano, *Gli archivi ecclesiastici*, s. 650–651.

²⁰ F. Bączkiewicz, J. Baron, W. Stawinoga, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1, Opole 1957, s. 334–335; I. Grabowski, *Prawo kanoniczne*, Warszawa 1948, s. 225–226; J. Kwolek, *Naukowa organizacja archiwów kościelnych*, „Przegląd Teologiczny”, 11(1930), nr 1, s. 1–37.

²¹ Kan. 375 § 1 KPK 1917.

²² Kan. 375 § 2 KPK 1917; zob. E. Wilemska, *Kanclerz kurii biskupiej*, w: EK, t. 9, red. B. Migut, Lublin 2000, kol. 560.

²³ Kan. 377 KPK 1917.

²⁴ Kan. 372 § 1 KPK 1917.

²⁵ Kan. 372 § 2 KPK 1917.

ganizowania archiwum, jego bezpieczeństwo i sporządzanie inwentarza²⁶. Wskazywały również pewne procedury kontroli nad zasobami archiwum, nad którymi miał czuwać biskup i kanclerz²⁷.

W świetle dawnych norm kodeksowych można określić archiwum biskupie (kurialne) jako centralne w diecezji, gdyż powinny się w nim znaleźć akta i dokumenty biskupie i kurialne, a także inne akta i dokumenty, które zostały wytworzone w różnych instytucjach, które podlegały biskupowi, takie między innymi jak: statuty fundacji²⁸, zapisy fundacji pobożnych²⁹, księga święceń kapłańskich³⁰ czy dokumenty konsekracji i błogosławieństw³¹. Zasady gromadzenia i przechowywania materiałów wytwarzanych przez inne podmioty i osoby prawne, które miały być przechowywane w tym archiwum, określały przepisy zawarte w różnych miejscach Kodeksu, co miało charakter praktyczny i wskazywało bezpośrednio, jakie dokumenty należy zachować i w jakim archiwum.

Normy Kodeksu z 1917 r. zawierały również zasady określające bezpieczeństwo i przechowywanie materiałów archiwalnych w archiwum tajnym³² oraz procedury korzystania z niego podczas *sede vacante*³³. Podobnie jak archiwum biskupie bieżące, powinno ono być powołane przez biskupa w momencie rozpoczęcia działalności kurii biskupiej³⁴. Powinny w nim być przechowywane akta i dokumenty oraz pisma tajne, szczególnie spraw karnych z dziedziny obyczajów oraz wyroki skazujące, a przede wszystkim: dyspensy udzielone w zakresie wewnętrznym poza sakramentalnym³⁵, reskrypty³⁶, akta małżeństw tajnych³⁷, dokumenty procesowe³⁸, napomnie-

---

²⁶ Kan. 373, 375 i 378 KPK 1917.

²⁷ Kan. 376 KPK 1917.

²⁸ Kan. 1190 § 2 KPK 1917.

²⁹ Kan. 1522 nr 3 KPK 1917.

³⁰ Kan. 1060 KPK 1917.

³¹ Kan. 1158 KPK 1917.

³² Pierwszy raz w dokumentach papieskich pojęcie archiwum tajnego pojawia się w konstytucji papieża Benedykta XIV *Saris vobis* z 17 XI 1741 r. i dotyczy wyłączenia pewnych dokumentów małżeńskich z archiwum kurii i przechowywania ich w archiwum tajnym. Zob. P. Gasparri, *Codici Iuris Canonici Fontes*, vol. 1, Romae 1923, s. 701–705.

³³ Kan. 379 i 381–382 KPK 1917.

³⁴ Kan. 379 § 1 KPK 1917.

³⁵ Kan. 991 § 4 KPK 1917.

³⁶ Kan. 1047 KPK 1917.

³⁷ Kan. 1107 KPK 1917.

³⁸ Kan. 1645 § 2 KPK 1917.

nia i nagany³⁹. Zgodnie z wolą prawodawcy, każdego roku powinny być zniszczone przez spalenie dokumenty dotyczące osób zmarłych lub spraw, które zakończyły się wyrokiem sprzed dziesięciu laty. W tych ostatnich przypadkach, należało zachować krótkie streszczenie faktu oraz sentencję brzmienia wyroku⁴⁰. Kodeks precyzyjnie określał zabezpieczenia archiwum tajnego oraz kwestie odnoszące się do procedury korzystania z jego zasobów przez poszczególne upoważnione osoby⁴¹. Jak można zauważyć, także w przypadku tego archiwum w różnych miejscach Zbioru pio-benedyktyńskiego znajdujemy szczegółowe normy nakazujące, jakie materiały powinny znajdować się w tym archiwum. W sposób rozproszony znajdujemy też w dawnym Kodeksie informacje na temat archiwów poszczególnych instytucji kościelnych, a także archiwum znajdującym się w wikariacie i prefekturze apostołskiej, jak i w archiwum kurialnym⁴².

Dużo miejsca dawny Kodeks poświęcał archiwum parafialnemu, określając, gdzie i w jaki sposób powinny być przechowywane księgi chrztu, bierzmowania, małżeństw i zgonów oraz inne dokumenty⁴³. Stan tego archiwum powinien być sprawdzany podczas wizytacji biskupiej i przyjmowania parafii⁴⁴. Znacznie mniej natomiast uwagi poświęcał ówczesny prawodawca kościelny innym archiwom, które powinny znaleźć się w różnych instytucjach kościelnych.

3. Archiwum diecezjalne w obecnych normach kodeksowych

Obowiązujący Kodeks prawa kanonicznego Jana Pawła II z 1983 r. nakazuje określonym publicznym osobom prawnym utworzenie archiwów. Nie zawiera jednak wyraźnej normy, na mocy której wszystkie osoby prawne i stowarzyszenia zobowiązane są do posiadania archiwum. Jednak z przepisów znajdujących się w różnych częściach Kodeksu, można stwierdzić, że istnieje *implicite* powszechny obowiązek utworzenia i prowadzenia archiwum. Odnosi się to do czynności wyborczych⁴⁵, spisu majątku kościelnego i inwentarza⁴⁶, prowadzenia ksiąg metrykalnych i parafial-

---

³⁹ Kan. 2309 § 5 KPK 1917.

⁴⁰ Kan. 379 § 1 KPK 1917.

⁴¹ Kan. 379 § 2–3, 380–382 KPK 1917.

⁴² Zob. kan. 304 KPK 1917.

⁴³ Kan. 470 § 1–3 KPK 1917.

⁴⁴ Kan. 470 § 4 KPK 1917.

⁴⁵ Zob. kan. 173 § 4 KPK.

⁴⁶ Zob. kan. 1283 nr 3 i 1284 § 2, nr 9 KPK.

nych⁴⁷, aktów fundacyjnych i zobowiązań wywodzących się z pobożnych fundacji⁴⁸, a także funkcjonowania i działalności stowarzyszeń⁴⁹. Główna troska o wszystkie archiwa kościelne spoczywa na biskupie diecezjalnym, zobowiązanym do wydania szczegółowych przepisów dla archiwum diecezjalnego, które z pewnymi modyfikacjami można by stosować również w innych archiwach kościelnych.

3.1. Archiwum kurialne

Obecnie obowiązujące normy kodeksowe, podobnie jak dawne z 1917 r., również nakazują obligatoryjnie utworzenie archiwum w momencie założenia kurii diecezjalnej, której definicję opisową podaje kan. 469 KPK. W działaniu urzędu kurialnego przyjmowane i wytwarzane są akta i dokumenty, które powinny być przekazywane do archiwum. Stąd prawodawca kościelny w kan. 486 §2 nakazuje, „aby w każdej kurii, w miejscu bezpiecznym, urządzić archiwum diecezjalne, czyli depozyt dokumentów, w którym powinny być przechowywane dokumenty i pisma dotyczące spraw diecezjalnych – zarówno duchowych, jak i doczesnych – odpowiednio uporządkowane i pilnie strzeżone pod zamknięciem”⁵⁰. Troska o sporządzanie i wysyłanie akt oraz pism kurialnych, a także troska o ich strzeżenie w archiwum kurii jest zadaniem i obowiązkiem kanclerza, który powinien być ustanowiony w każdej diecezji⁵¹. Prawodawca kościelny nic nie mówi o tym, kto może być kanclerzem i czy musi mieć święcenia kapłańskie. Dlatego należy przyjąć, że może nim być każdy wierny w rozumieniu kan. 204 § 1 KPK, a więc diakon, osoba świecka, a także kobiety. Powinien tylko posiadać odpowiednie przymioty: nieposzlakowana opinia, być poza wszelkimi podejrzeniami oraz być biegłym w sprawach kanonicznych i posiadać praktykę administracyjną. Takie same przymioty powinni mieć notariusze⁵². Jak podaje ks. prof. H. Misztal, archiwum to jest rozumiane jako centralne dla całej diecezji, aczkolwiek powinno ono być podzielone na archiwum aktualne i historyczne⁵³.

---

⁴⁷ Zob. kan. 535 § 1 KPK.

⁴⁸ Zob. kan. 1306 § 2 i 1307 § 2 KPK.

⁴⁹ Zob. kan. 304, 306 i 307 KPK.

⁵⁰ Kan. 486 § 2 KPK.

⁵¹ Kan. 482 § 1 KPK.

⁵² Zob. kan. 483 § 2 KPK; por. J. Adamczyk, *Urząd kanclerza kurii diecezjalnej*, „Roczniki Nauk Prawnych”, 8(2008), nr 2, s. 255.

⁵³ Por. Misztal, *Archiwum diecezjalne*, s. 105–106.

Jak wspomniano, odpowiedzialnym za funkcjonowanie archiwum kurialnego jest kanclerz wspomagany przez współpracowników – wicekanclerzy i notariuszy. Z przytoczonych wyżej wskazań wynika, że kanclerz powinien być mianowany przez kompetentną władzę kościelną, posiadać stosowne kwalifikacje fachowe i moralne, aby w ten sposób akta kurialne były należycie zredagowane, wysyłane i strzeżone⁵⁴. Prawodawca kościelny pomija całkowicie milczeniem osobę archiwisty oraz jego kwalifikacje potrzebne do pełnienia tego urzędu, aczkolwiek o istnieniu profesjonalnego archiwisty pośrednio można wnioskować z kan. 491 § 1 i 2. Zadanie kanclerza, który stoi na czele archiwum, wskazane przez prawodawcę kościelnego określone jest jako troska o sporządzanie i wydawanie akt kurialnych oraz strzeżenie ich w archiwum kurii⁵⁵.

W pracy kurialnej kanclerzowi powinni pomagać notariusze, których zadania określa szczegółowo kan. 484. Do ich obowiązków należy: spisywanie i sporządzanie dokumentów dotyczących dekretów, rozporządzeń, zobowiązań lub innych aktów wymagających ich udziału; wierne redagowanie na piśmie tego, co się dzieje i składanie pod tym swojego podpisu, z zaznaczeniem miejscowości, dnia miesiąca i roku; udostępnianie z regestów, osobom, które o to proszą, akt lub dokumentów – z zachowaniem tego, co należy przestrzegać – oraz poświadczanie i autentycznymi odpisami. Prawodawca kościelny nie wymienia, kto może korzystać z akt wytworzonych przez kurię i przechowywanych w archiwum bieżącym, pozostawiając tę kwestię do rozstrzygnięcia w miejscowym prawie partykularnym. Najczęściej przepisy te umieszczone są w statutach lub regulaminach funkcjonowania poszczególnych kurii diecezjalnych.

W archiwum kurialnym powinny być przechowywane dokumenty, pisma i akta dotyczące spraw diecezjalnych, jak i innych instytucji, które funkcjonują na terenie diecezji, a które są podległe biskupowi diecezjalnemu. Są to przede wszystkim materiały wytworzone przez urzędy diecezjalne, parafie, kapituły, zarządców dóbr kościelnych, fundacje itd. W archiwum tym przechowywane są dokumenty zarówno dotyczące spraw duchownych i doczesnych. Przez pojęcie dokumenty należy traktować nie tylko pisma utrwalone na papierze, ale także informacje utrwalone na współczesnych nośnikach pamięci (mikrofilmy, płyty CD,

---

⁵⁴ Por. Adamczyk, *Urząd kanclerza*, s. 257.

⁵⁵ Kan. 482 § 1 KPK.

DVD, kasety, dyskietki, videokasety itp.)⁵⁶. Wyjaśnienie to nawiązuje do definicji legalnej materiałów archiwalnych, która zamieszczona jest w ustawie z 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach⁵⁷.

Dokumenty i akta, które stanowią zasób archiwalny każdego archiwum powinny być odpowiednio uporządkowane i pilnie strzeżone. Powinien być sporządzony inwentarz wraz z dołączonym krótkim opisem poszczególnych pozycji archiwalnych⁵⁸. Oprócz dokumentów wytworzonych przez sam urząd kurialny powinny w nim znaleźć się także inne dokumenty i akta dotyczące różnych zdarzeń i faktów mających swoje miejsce na terenie diecezji lub też złożone zostały jako depozyt z instytucji kościelnych funkcjonujących na tym terenie⁵⁹. Prawodawca w różnych miejscach Kodeksu wymienia, jakie akta i dokumenty powinny być umieszczone w tym archiwum⁶⁰. Przepisy kodeksowe nakazują, aby jeden egzemplarz znajdował się w archiwum instytucji, która wytworzyła dane dokumenty czy akta, a jeden przekazany został do archiwum bieżącego w diecezji.

Ustawodawca kościelny zadbał również o regulację co do miejsca utworzenia archiwum, jak i należytego zabezpieczenia zasobów archiwalnych. Powinno ono być usytuowane w miejscu bezpiecznym (*erigare*), uporządkowanym i pilnie strzeżonym (*dispositae et diligenter alausae custodiantur*). Stąd nakazuje, aby było urządzone w odpowiednim pomieszczeniu, które powinno spełniać standardy bezpieczeństwa (odpowiednie zamki, systemy alarmowe, przeciwpożarowe), nadzoru (kontrola, skrutynia) i higieny (oświetlenie, klimatyzacja, odpowiednia temperatura). Powinno ono być zamknięte i starannie strzeżone, a klucz do niego powinien mieć tylko biskup diecezjalny i kanclerz. Nikomu nie

---

⁵⁶ Por. J. Krukowski, Komentarz do kan. 491, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 2/ 1: *Lud Boży*, red. tenże, Poznań 2005, s. 369.

⁵⁷ Por. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, Dz.U. z 1983 r., nr 83. poz. 173 z późn. zm.

⁵⁸ Kan. 486 KPK.

⁵⁹ Kan. 491 § 1 KPK.

⁶⁰ Należą do nich między innymi: księga bierzmowanych (kan. 895 KPK), księga święceń i dokumenty święconych (kan. 1053 § 1 KPK), dyspensy małżeńskie udzielane przez biskupa (kan. 1121 § 1 KPK), dokumenty stwierdzające poświęcenie lub błogosławieństwo kościoła i cmentarza (kan. 1209 KPK), inwentarze zarządu dóbr kościelnych (kan. 1283 nr 3 KPK), dokumenty i dowody zarządu dóbr kościelnych (kan. 1284 § 2 nr 9 KPK), akty fundacyjne (kan. 1306 § 2 KPK).

wolno wchodzić do tego archiwum bez zezwolenia biskupa lub modelatora kurii i kanclerza jednocześnie⁶¹. Sformułowania powyższe wskazują, jak niewielkie grono osób posiada dostęp do materiałów znajdujących się w tym archiwum.

Archiwum to może również spełniać określone funkcje użytkowe lub naukowe, stąd powinno być dostępne dla osób zainteresowanych. Dlatego prawodawca kościelny wskazuje na pewne procedury zachowania się i podaje w ogólny sposób zasady korzystania z materiałów zdeponowanych w tym archiwum. Osoby lub instytucje kościelne i naukowe, jeśli pragną skorzystać z archiwum, powinny skierować do kurii diecezjalnej stosowną prośbę o korzystanie z zasobów archiwalnych lub otrzymanie autentycznych odpisów dokumentów, którymi są zainteresowane. Mogą to uczynić osobiście lub przez pełnomocnika⁶². Generalną zasadą jest to, że z archiwum nie wolno zabierać i wnosić dokumentów, aczkolwiek od tej zasady są pewne wyjątki odnoszące się do czasowego, na określony czas, wypożyczenia dokumentów, co może nastąpić za zgodą biskupa diecezjalnego albo moderatora kurii i kanclerza jednocześnie⁶³. Jeśli nie ma moderatora kurii, zgodę może wyrazić jedynie biskup diecezjalny.

Przy wydawaniu zezwolenia na wypożyczenie jakiegoś dokumentu z archiwum, należy zwrócić uwagę na charakter dokumentu oraz cel, jakim kieruje się osoba czy instytucja zainteresowana wyniesieniem dokumentu. Współcześnie, gdy zainteresowani mogą otrzymać fotokopie, zakaz wnoszenia oryginalnych dokumentów z archiwum należy traktować rygorystycznie, aby nie narazić archiwum na ich utratę⁶⁴.

3.2. Archiwum tajne

Normy obowiązującego Kodeksu są w większości powtórzeniem tych, które zawierał Kodeks z 1917 r., choć w niektórych miejscach zostały znacznie zredukowane. Stwierdzają one, że kuria diecezjalna powinna posiadać archiwum tajne (*archivum secretum*), przeznaczone do przechowywania i strzeżenia dokumentów tajnych, które powinny być chronione z najwyższą pilnością. W przypadku braku specjalnego pomieszczenia może być ono

---

⁶¹ Zob. kan. 487 i 488 KPK.

⁶² Zob. kan. 487 § 2 KPK.

⁶³ Kan. 488 KPK.

⁶⁴ Por. Adamczyk, *Archiwa kościelne w aspekcie kanonicznym*, s. 181.

urządzone w specjalnej szafie (*armarium seu scrinium*), dobrze zamkniętej i umocowanej w archiwum kurialnym⁶⁵. Cel istnienia tego archiwum związany jest z przechowywaniem dokumentów tajnych, do których prawodawca kościelny zalicza: reskrypty dyspensy udzielonej w zakresie wewnętrznym pozasakramentalnym⁶⁶, akta małżeństw tajnych⁶⁷, akta kanonicznych napomnień i nagan udzielonych według kan. 1339 § 1 i 2⁶⁸, dokumenty spraw karnych w zakresie obyczajów, dotyczące osób zmarłych albo spraw zakończonych przed dziesięciu laty wyrokiem skazującym⁶⁹, księgę zawierającą dyspensy od przeszkód małżeńskich tajnych, udzielanych przez Penitencjarię Apostolską w zakresie wewnętrznym niesakramentalnym, chyba że reskrypt postanawia co innego⁷⁰, akta dochodzenia wstępnego i dekrety ordynariusza dotyczące procesu karnego⁷¹.

Kodeks nie określa, czy w archiwum tajnym mogą znajdować się także inne dokumenty. Wydaje się jednak, że ze względu na szczególną powagę i poufność, ordynariusz może zdecydować, aby umieszczać w tym archiwum takie dokumenty, jak: niektóre reskrypty od przeszkód i nieregularności do święceń⁷², dekret wydalający z instytutu zakonnego⁷³, dokumentację dotyczącą utraty stanu duchownego⁷⁴ czy odnoszącą się do *scrutinia* kandydatów do święceń⁷⁵.

Jednocześnie w kan. 489 § 2 prawodawca kościelny określa, jak długo należy przechowywać akta o charakterze tajnym, stwierdzając, że „każdego roku należy zniszczyć dokumenty spraw karnych z zakresu obyczajów, dotyczące osób zmarłych lub spraw zakończonych przed dziesięciu laty wyrokiem skazującym, zachowując krótkie streszczenie faktu wraz z tekstem wyroku”⁷⁶. Taka regulacja ma służyć udzieleniu tylko informacji o zaistniałym fakcie poprzez pozostawienie sentencji

---

⁶⁵ Kan. 489 § 1 KPK.

⁶⁶ Kan. 1082 KPK.

⁶⁷ Kan. 1133 KPK.

⁶⁸ Kan. 1339 § 3 KPK.

⁶⁹ Kan. 489 § 2 KPK.

⁷⁰ Kan. 1082 KPK.

⁷¹ Kan. 1719 KPK.

⁷² Kan. 1047 i 1748 KPK.

⁷³ Kan. 700 KPK.

⁷⁴ Kan. 290–293 KPK.

⁷⁵ Kan. 1051 i 1052 KPK.

⁷⁶ Kan. 489 § 2 KPK.

wyroku. Samo sformułowanie zawarte w normie kodeksowej oznacza, że dokumenty dotyczące spraw karnych w zakresie obyczajów, a także dotyczące osób zmarłych mają być nie tylko zniszczone, ale nie wolno też przechowywać w archiwum żadnych wzmianek o nich. Zapis kodeksowy nie określa, w jaki sposób należy dokonać zniszczenia tych akt lub dokumentów. Wcześniejszy Kodeks nakazywał te materiały spalić⁷⁷.

Dostęp i klucz do archiwum tajnego powinien mieć tylko biskup diecezjalny, a w podczas wakansu stolicy biskupiej nie wolno tego archiwum otwierać. W razie prawdziwej konieczności może to uczynić sam administrator diecezji⁷⁸. Jak rozumieć „prawdziwą konieczność”, prawodawca kościelny nie podaje. Wydaje się, że takie kategoryczne obostrzenie wskazuje, że przez to sformułowanie należy rozumieć możliwość włączenia nowych akt lub dokumentów do tych znajdujących się w tajnym archiwum lub też posiłkowanie się nimi przy rozwiązywaniu spraw. Kodeks kategorycznie postanawia, że z archiwum tajnego lub kasy pancерnej nie wolno wnosić dokumentów⁷⁹. Jest zrozumiałe, że zakaz ten musi dotyczyć także robienia kopii dokumentów tam przechowywanych, aby zapobiec rozgłaszaniu wiadomości objętych tajemnicą, których rozpowszechnianie mogłoby naruszyć prawo do ochrony własnej intymności i dobrego imienia wiernych⁸⁰.

Prawodawca kodeksowy znosi obowiązek sporządzania katalogu dokumentów tajnych, jak tego wymagał Kodeks z 1917 r.⁸¹

4. Inne archiwa kościelne

Prawodawca kościelny zarówno w Kodeksie z 1917 r.⁸², jak i w obecnie obowiązującym⁸³, nakłada na biskupów diecezjalnych obowiązek troszczenia się o inne archiwa znajdujące się na terenie diecezji, takie jak: diecezjalne archiwum historyczne, archiwa kościołów katedralnych, kolegiackich, parafialnych, bractw. Według dawnego prawa, archiwa te powinny działać podobnie jak archiwum diecezjalne⁸⁴. Nieco inaczej te

---

⁷⁷ Por. Adamczyk, *Archiwa kościelne w aspekcie kanonicznym*, s. 183–184.

⁷⁸ Zob. kan. 490 § 2 KPK.

⁷⁹ Kan. 490 § 3 KPK.

⁸⁰ Por. kan. 220 KPK.

⁸¹ Por. kan. 489 § 2 KPK.

⁸² Kan. 383 § 1 KPK 1917.

⁸³ Kan. 491 § 1 KPK.

⁸⁴ Zob. kan. 378 i 383 KPK 1917.

kwestie traktuje obecny Kodeks, wprowadzając pewne innowacje i zmiany w regulacjach prawnych.

4.1. Diecezjalne archiwum historyczne

Obecnie obowiązujący Kodeks wprowadził dodatkowe archiwum mające charakter centralny, którego nie znał dawny Kodeks, a mianowicie archiwum historyczne (*archivum historicum*), przeznaczone do przechowywania dokumentów i akt mających walor historyczny, które powinny być systematycznie uporządkowane. Biskup diecezjalny powinien je utworzyć w każdej diecezji⁸⁵. Archiwum to ma za zadanie gromadzić, przechowywać, konserwować, opracowywać i udostępniać nie tylko akta wydane przez kurię diecezjalną, ale także wszystkie te, które według prawa partykularnego spływają do archiwum diecezjalnego⁸⁶. Utworzenie takiego archiwum podyktowane jest troską o udostępnienie materiałów historycznych dla badaczy, stąd możemy powiedzieć, że jest ono instytucją o charakterze naukowo-badawczym⁸⁷.

Właściwa organizacja diecezjalnego archiwum historycznego powinna być przykładem dla instytucji i stowarzyszeń kościelnych istniejących na terytorium diecezji, w szczególności dla instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego, różnych instytucji oraz stowarzyszeń kościelnych, które często posiadają obfity zasób materiałów archiwalnych. Może ono dostarczyć właściwych kryteriów organizacji i działania dla istniejących czy potencjalnych archiwów⁸⁸. Archiwum to może, jeśli jest taki zapis w statucie, przyjmować materiały archiwalne z innych archiwów prywatnych. Właścicielem archiwów nadal pozostaje wierny lub instytucja powierzająca, z wyjątkiem szczególnych praw nabytych w akcie przekazania archiwaliów. Przyjmując omawiane archiwalia do diecezjalnego archiwum historycznego, należy sporządzić formalny akt z dołączonymi do niego klauzulami, odnoszącymi się do ścisłego przestrzegania przez oddającego dokumenty przepisów archiwum przyjmującego. Jeśli przekazywane archiwalia podlegają jurysdykcji cywilnej, to trzeba postępować także zgodnie z obowiązującymi przepisami archiwalnymi

---

⁸⁵ Kan. 491 § 2 KPK.

⁸⁶ Por. Misztal, *Archiwum diecezjalne*, s. 107; Krukowski, *Komentarz do kan. 491*, s. 374.

⁸⁷ Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 2: *Lud Boży jego nauczanie i uświęcanie*, Olsztyn 1986, s. 234.

⁸⁸ Por. Adamczyk, *Archiwa kościelne w aspekcie kanonicznym*, s. 184–185.

lub cywilnymi⁸⁹. Zasady bezpieczeństwa zgromadzonych tam materiałów archiwalnych unormowane są w statutach tych instytucji, a także w ich wewnętrznych regulaminach⁹⁰.

Respektując dyscyplinę kanoniczną i cywilną, biskupi diecezjalni powinni przewidzieć możliwość skoncentrowania niektórych mniejszych archiwów, które nie są dostatecznie chronione w specjalnych centrach. Taka koncentracja ma na celu zachowanie dokumentów z zamiarem korzystania z nich, jak również zapewnienia tym materiałom odpowiedniej ochrony. Biskup diecezjalny jest zobowiązany podjąć działania o przekazaniu materiałów archiwalnych zwłaszcza wówczas, gdy akta i dokumenty narażone są na zniszczenie poprzez pozostawanie w nieodpowiednich warunkach lokalowych. Odnosi się to szczególnie do archiwaliów parafialnych i zakonnych. Przy umieszczeniu ich w diecezjalnym archiwum historycznym dokonuje się ich centralizacji zgodnie z zasadami archiwistyki⁹¹. Biorąc pod uwagę złożoność i delikatność zebranych dokumentów, sprawą o podstawowym znaczeniu jest powierzenie kierownictwa archiwum historycznemu osobom posiadającym specjalistyczną wiedzę, które będą współpracować z ekspertami w kwestiach dotyczących szczególnych problemów.

4.2. Archiwum parafialne

Oprócz historycznego archiwum diecezjalnego, prawodawca kościelny przewiduje istnienie archiwum parafialnego, któremu poświęca stosunkowo dużo miejsca. Kodeks poleca prowadzenie archiwów parafialnych i zobowiązuje, aby każda parafia miała i prowadziła własne archiwum, w którym należy przechowywać księgi parafialne, akta i dokumenty, których zachowanie jest konieczne lub użyteczne⁹². Bezpośrednią odpowiedzialność za gromadzenie dokumentów i akt w tym archiwum, a także jego prowadzenie i zachowanie norm bezpieczeństwa odpowiedzialnym jest każdorazowy proboszcz parafii.

Jeśli chodzi o księgi parafialne, to prawodawca kościelny nakazuje prowadzenie następujących ksiąg: ochrzczonych, małżeństw, zmarłych

---

⁸⁹ Tamże, s. 185.

⁹⁰ Zob. szerzej: M. Róžański, *Archiwa kościelne po 1989 r. Zarys problematyki*, w: H. Wyczawski, *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalwaria Zebrzydowska 2013, s. 468–491.

⁹¹ Por. Adamczyk, *Archiwa kościelne w aspekcie kanonicznym*, s. 185.

⁹² Kan. 535 § 4 KPK.

oraz innych, zgodnie z przepisami Konferencji Episkopatu lub biskupa diecezjalnego⁹³. Z tej normy kanonicznej wynika, że proboszcz jest zobowiązany do prowadzenia ksiąg metrykalnych i parafialnych, które wynikają z prawa powszechnego i partykularnego. To on ma czuwać nad tym, aby księgi te były spisane oraz prowadzone starannie i dokładnie oraz aby były odpowiednio zabezpieczone. Wynika to z kodeksowego obowiązku prowadzenia kancelarii parafialnej oraz archiwum bieżącego parafii, który nakazuje proboszczowi uzupełnianie ksiąg metrykalnych o zapisy dotyczące przyjęcia innych sakramentów (np. w księdze ochrzczonych należy odnotować przyjęcie sakramentu bierzmowania), a także zdarzenia mające związek ze stanem kanonicznym wiernych, z racji małżeństwa, adopcji, przyjęcia święceń, profesji zakonnej złożonej w instytucie zakonnym oraz zmiany obrządku⁹⁴. Księgi te są dowodem potwierdzającym zaistnienie odpowiednich faktów prawnych i pozwalają określić skutki prawne w życiu wiernych oraz ich aktualną pozycję kanoniczną, są także potwierdzeniem i świadectwem życia religijnego danej wspólnoty parafialnej.

Z prawa kodeksowego i prawa partykularnego wynika, że obowiązkowo należy prowadzić oprócz ksiąg metrykalnych także księgi: bierzmowanych, stypendiów mszalnych, przystępujących do Pierwszej Komunii Świętej, protokołów kanonicznego badania przedmałżeńskiego narzeczonych, zapowiedzi, osób nawróconych i przyjętych do Kościoła, osób występujących z Kościoła, spisu inwentarza parafialnego, kasową, kapłanów obecnych i odpowiadających w kościele parafialnym, ogłoszeń parafialnych, kartotekę parafialną i kronikę parafialną⁹⁵. Nadto paragraf 3 kan. 535 KPK określa, że każda parafia powinna mieć własny depozyt dokumentów, czyli archiwum, w którym należy przechowywać księgi parafialne, łącznie z listami biskupów oraz dokumentami, których zachowanie jest konieczne i pożyteczne. Biskup diecezjalny lub jego delegat powinni z okazji wizytacji lub w innym czasie, przeglądać je wszystkie i badać, czy są prawidłowo i należycie prowadzone i gromadzone. Każdy proboszcz ma czuwać nad tym, aby nic z nich nie dostało się do obcych rąk. Praktyka wizytowania archiwów parafialnych w poszczególnych diecezjach jest różna i wynika z postanowień prawa partykularnego. Najczęściej doko-

---

⁹³ Kan. 535 § 1 KPK.

⁹⁴ Kan. 535 § 2 KPK; por. J. Krukowski, *Komentarz do kan. 535*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 2/ 1: *Lud Boży*, s. 442.

⁹⁵ Por. W. Wenz, *Kancelaria parafialna jako przestrzeń kościelnego posługiwania. Studium kanoniczno-sakralne*, Wrocław 2008, s. 68.

nuje tego corocznie dziekan, który ma obowiązek sprawdzać czy księgi są właściwie prowadzone⁹⁶, a oprócz tego przeglądu takiego dokonuje się podczas wizytacji kanonicznej parafii, która odbywa się co pięć lat⁹⁷.

W parafii oprócz archiwum bieżącego powinno być także archiwum historyczne, w którym – jak stwierdza prawodawca kościelny – „należy pilnie przechowywać także stare księgi parafialne, zgodnie z wymogami prawa partykularnego”⁹⁸. W tym archiwum należy przechowywać również inne dokumenty mające wartość historyczną. Każde z takich archiwów powinno posiadać, zgodnie z dyspozycją kan. 491 § 1 KPK, katalog i być prowadzone starannie i bezpiecznie⁹⁹. W tym celu każda parafia powinna posiadać odpowiednie pomieszczenie, w którym zostanie zabezpieczony depozyt dokumentów i akt mających historyczne znaczenie.

4.3. Archiwa instytucji kościelnych

Kościelne osoby prawne ustanowione jako zespoły rzeczy lub osób, mają za zadanie realizowanie misji Kościoła i są powołane do życia czy to na mocy samego przepisu prawa, czy to w formie dekretu wydanego przez kompetentną władzę kościelną¹⁰⁰. Struktura wewnętrzna, jak i cel i zakres działania osób prawnych może być różny i powinien być określony przez statut. Do nich należą m.in. zakony, zgromadzenia zakonne, stowarzyszenia, fundacje kościelne, szkoły katolickie, Akcja Katolicka, Caritas kościelna. Niektóre z nich mają rozbudowane struktury i posiadają własnych przełożonych, których zakres praw i obowiązków kodeksowo zrównany jest z ordynariuszem, realizują zadania, cele, prawa i obowiązki statutowe. Takie osoby wymienione są w kan. 134 § 1 KPK, mają obowiązek prowadzić własne archiwum, w którym znajdują się i przechowywane są wytworzone akta i dokumenty. W tych instytucjach kościelnych sytuacja prawna archiwów jest analogiczna jak w stosunku do archiwów diecezjalnych, czyli powinny w nich funkcjonować archiwum bieżące, tajne i historyczne¹⁰¹.

---

⁹⁶ Kan. 555 § 1 i 3 KPK.

⁹⁷ Kan. 396 § 1 KPK.

⁹⁸ Kan. 535 § 5 KPK.

⁹⁹ Kan. 535 § 4 KPK; por. L. Wilczyński, *ABC kancelarii i archiwum parafialnego*, Poznań 2012, s. 73–76.

¹⁰⁰ Kan. 114 § 1 KPK.

¹⁰¹ Adamczyk, *Archiwa kościelne w aspekcie kanonicznym*, s. 187.

Każda z pozostałych kościelnych osób prawnych, do których nie ma zastosowania kan. 114 § 1 KPK, powinna prowadzić również własne archiwum, w którym znajdują się wytwarzane przez nią akta i dokumenty. Niektóre z nich, zwłaszcza o zmianach charakteru prawnego, powinny znaleźć się w bieżącym archiwum diecezjalnym. Prawodawca kościelny nie określa, jakiego rodzaju archiwum instytucje te powinny prowadzić. Z charakteru zapisu norm kodeksowych przypuszczać należy, że chodzi przede wszystkim o archiwum bieżące, w którym swoje odbicie aktowe pozostawia działalność kościelnej osoby prawnej.

W odniesieniu do instytucji, które prowadzą działalność przez dłuższy okres i posiadają akta o charakterze historycznym, brak jest uregulowań określających czy powinny one zostać w miejscu ich wytworzenia, czy też powinny zostać zdeponowane w archiwum historycznym. Praktyka w tym względzie jest różna i wynika ze szczegółowych rozwiązań zastosowanych w prawie partykularnym¹⁰².

* * *

Archiwa kościelne są wytworem instytucji kościelnych, które gromadzą i przechowują świadectwa dotyczące przeszłości stanu posiadania i działalności prawno-kościelnej i duszpasterskiej kościelnych osób prawnych. Stanowią nie tylko dobra kultury, lecz także są prawdziwymi dobrami kościelnymi, które w odpowiedzi na wymagania kulturowe i pastoralne mają być chronione i właściwie oceniane z zachowaniem norm kanonicznych. Stąd prawodawca kościelny, powszechny czy partykularny, wydawał stosowne normy prawne dotyczące regulujące tę płaszczyznę życia i działalności kościelnej.

Zaprezentowane obowiązujące normy prawne odnoszące się do archiwów kościelnych przejęły wiele uregulowań, które obowiązywały w aktach normatywnych dawnego Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 r. Określają one, że każda instytucja kościelna ma obowiązek przechowywać akta i dokumenty, które jej dotyczą. Biskup diecezjalny zobowiązany jest dbać o zachowanie dokumentów i akt, które zostały wytworzone w instytucjach jemu podległych. Ma on sprawować nadzór nad tymi archiwami. W instytucji centralnej Kościoła partykularnego, jaką jest kuria

---

¹⁰² Por. M. Różański, *Archiwa w ustawodawstwie synodalnym polskim (po wprowadzeniu nowego Kodeksu prawa kanonicznego)*, w: *Lex et praxis. Prawodawstwo archiwalne*, Kraków 2007, s. 83–100.

diecezjalna, powinny funkcjonować trzy archiwa: bieżące (diecezjalne), tajne i historyczne.

Za archiwum bieżące odpowiedzialny jest kanclerz wraz z osobami, które wspomagają go w pracy administracyjnej kurii. To archiwum jest niedostępne dla ogółu i przechowuje akta i dokumenty, które mają charakter publiczny. Wiele uwagi prawodawca poświęca zasadom przechowywania, korzystania i bezpieczeństwa zdeponowanych tam materiałów.

Archiwum tajne służy do przechowywania dokumentów, które mają charakter niejawnny. Dostęp do tego archiwum ma tylko biskup diecezjalny, a w przypadku *sede vacante*, ten kto go prawnie zastępuje, przy czym korzystanie przez niego z tego archiwum jest mocno ograniczone.

Nowy typ archiwum, czyli centralne archiwum historyczne, wprowadził obecnie obowiązujący Kodeks z 1983 r. Archiwum to powinien erygować biskup diecezjalny i przechowywane w nim powinny być akta i dokumenty, które posiadają wartość historyczną, obrazują stan posiadania materialnego, działalność duszpasterską danego Kościoła partykularnego. Szczegółowe normy dotyczące funkcjonowania tego archiwum powinno regulować prawo partykularne.

Normy prawa kanonicznego przewidują również inne archiwa różnych instytucji kościelnych (kapituły, kościoły katedralne, muzea diecezjalne, instytuty zakonne, parafie). Instytucje te mają obowiązek takie archiwa prowadzić. Powinny się w nich znajdować dokumenty świadczące o posiadanych dobrach materialnych, działalności statutowej i duszpasterskiej. Przepisy określające ich funkcjonowanie mają być podane w normach prawnych niższego rzędu.

CHURCH ARCHIVES IN THE LIGHT OF CURRENT CANONICAL NORMS

Keywords: archivist, current archive, historical archives, Church archive, secret archive, archival record.

Summary: The church archives are a product of church institutions that collect and maintain testimonies about the past ownership and legal, church and pastoral activity of church legal entities. They are not only cultural goods, but also real church goods which, in response to cultural and pastoral requirements, are to be protected and properly assessed in accordance with canonical norms. Hence, the ecclesiastical legislator, universal or particular, issued appropriate legal norms regulating this area of church life and activity.

The presented legal norms relating to church archives have adopted many regulations that were in force in the normative acts of the former Code of Canon Law 1917. They specify that every church institution is obliged to keep files and documents related to it. The diocesan bishop is obliged to take care of the preservation of documents and files that were produced in institutions subordinate to him. He is to supervise these archives. In the central institution of a particular Church, which is the diocesan curia, there should be there archives: current (diocesan), secret and historical. The latter archive is a new type of archive, which was introduced by the currently binding Code of 1983. This archive should be erected by the diocesan bishop and records and documents of historical value should be kept in it.

BIBLIOGRAFIA

- Codex Iuris Canonici. Pii X Pontificis Maximi iussu digestus. Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, 27 V 1917, red. P. Gasparri, Romae 1934.
- Gasparri P., *Codici Iuris Canonici Fontes*, vol. 1, Romae 1923, s. 701–705.
- Codex Iuris Canonici. Auctoritate Joannis Pauli pp. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego*, 25 I 1983. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984.
- Giovanni Paolo PP. II, *Allocuzione papale alla I Assemblea plenaria*, 12 ottobre 1995, w: *Enchiridion dei beni culturali della Chiesa. Documenti ufficiali della Pontificia Commissione per i Beni Culturali della Chiesa*, Bologna, 2002, s. 561–564.
- Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, Dz.U. z 1983 r., nr 83. poz. 173 z późn. zm.
- Adamczyk J., *Urząd kanclerza kurii diecezjalnej*, „Roczniki Nauk Prawnych”, 8(2008), nr 2, s. 251–263.
- Adamczyk J., *Archiwa kościelne w aspekcie kanonicznym*, „Roczniki Nauk Prawnych”, 13(2012), nr 3, s. 165–188.
- Bączkiewicz F., Baron J., Stawinoga W., *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1, Opole 1957.
- Chenis C., *Natura, kompetencje, organizacja i działalność Papieskiej Komisji ds. Kościelnych Dóbr Kultury*, „Biuletyn Kościelnych Dóbr Kultury”, 1(2005), s. 31–42.
- Grabowski I., *Prawo kanoniczne*, Warszawa 1948.
- Krukowski J., *Komentarz do kan. 491*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 2/1: *Lud Boży*, red. J. Krukowski, Poznań 2005, s. 369–370.
- Krukowski J., *Komentarz do kan. 535*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 2/1: *Lud Boży*, red. J. Krukowski, Poznań 2005, s. 442–443.
- Kwolek J., *Naukowa organizacja archiwów kościelnych*, „Przegląd Teologiczny”, 11(1930), nr 1, s. 1–37.
- Librowski S., *Archiwum*, w: EK, t. 1, red. R. Łukaszyk, Lublin 1995, kol. 886.

- Longhitano A., *Gli archivi ecclesiastici*, „*Ius Ecclesiae*”, 4(1992), nr 2, s. 651–662.
- Misztal H., *Archiwum diecezjalne*, w: *Struktura i zadania kurii diecezjalnej*, red. J. Krukowski, K. Warchałowski, Warszawa 2003, s. 103–117.
- Pawłuk T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 2: *Lud Boży jego nauczanie i uświęcanie*, Olsztyn 1986.
- Polski słownik archiwalny*, red. W. Maciejewska, Warszawa 1974.
- Robótka H., Ryszewski B., Tomczyk A., *Archiwistyka*, Warszawa 1989.
- Różański M., *Archiwa kościelne po 1989 r. Zarys problematyki*, w: H. Wyczawski, *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalwaria Zebrzydowska 2013, s. 468–491.
- Różański M., *Archiwa w ustawodawstwie synodalnym polskim (po wprowadzeniu nowego Kodeksu prawa kanonicznego)*, w: *Lex et praxis. Prawodawstwo archiwalne*, Kraków 2007, s. 83–100.
- Wenz W., *Kancelaria parafialna jako przestrzeń kościelnego posługiwania. Studium kanoniczno-sakralne*, Wrocław 2008.
- Wilczyński L., *ABC kancelarii i archiwum parafialnego*, Poznań 2012.
- Wilemska E., *Kanclerz kurii biskupiej*, w: *EK*, t. 9, red. B. Migut, Lublin 2000, kol. 560.